

Stockholms
universitet

BESLUT

2023-06-01

Dnr SU FV-0972-23

Anders Nilsson
Handläggare
Samhällsvetenskapliga fakultetskansliet

Justitiedepartementet
Regeringskansliet

Remiss: Skärpta straff för flerfaldig brottslighet (SOU 2023:1)

Områdesnämnden för humanvetenskap vid Stockholms universitet har fått möjlighet att yttra sig över betänkandet Skärpta straff för flerfaldig brottslighet (SOU 2023:1).

Betänkandet har remitterats till Juridiska fakultetsnämnden och Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vilkas synpunkter utgör Områdesnämnden för humanvetenskaps svar, se bilagor. Remissens komplexitet visar sig i svaren från respektive fakultet där de olika forskningsdisciplinernas resonemang och ståndpunkter redovisas.

Remissvaret har på områdesnämndens uppdrag beslutats av vicerektor Elisabeth Wåghäll Nivre. Föredragande har varit handläggare Anders Nilsson.

Områdesnämnden för humanvetenskap

Juridiska fakultetskansliet

Justitiedepartementet

Remiss: Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. Betänkande av Flerbrottsutredningen (SOU 2023:1)

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet har genom remiss anmodats avge yttrande angående rubricerade betänkande. Betänkandet behandlar två kluster av frågeställningar som inte har så mycket av nödvändigt samband med varandra: *dels* så kallad ”mängdrabatt” vid utdömande av påföljd för flera brott, *dels* frågor relaterade till åtalsplikt, förundersökningsbegränsning och direktavskrivning. Fakultetsnämnden ägnar i det följande avgjort mest fokus åt det förstnämnda klustret av frågor; de framstår också som huvudfokus för utredningen. Det andra klustret av frågor ägnas endast mindre uppmärksamhet (utredningen ger heller inga förslag till lagändring i de delarna).

Fakultetsnämnden vill ge följande kommentarer.

Skärpta straff för flerfaldig brottslighet

Allmänt och mer övergripande om förslaget

När någon vid samma domstillfälle skall ådömas straff för flera brott sker detta oftast genom att domstolen, enligt BrB 29:1 st 1, gör en bedömning av den samlade brottslighetens straffvärde. När detta sker kommer en princip som har kommit att kallas för *asperationsprincipen* till användning. Resultatet av användning av denna princip blir vad som populärt brukar refereras till som (och också *de facto* är, bör tilläggas) en ”mängdrabatt” på straffet för den tilltalade. Enligt det sätt att beräkna som i dag anses gälla, skall vid beräkningen av det sammanlagda straffvärdet det allvarligaste brottet ges sitt fulla straffvärde, medan andra tillkommande brott ges genomslag med en fallande, successivt mindre kvotdel av respektive brotts egentliga straffvärde (det straffvärde som brottet hade åsatts om det inte rört sig om flerfaldighet). I praktiken innebär detta att vid flerfaldig brottslighet det samlade straffvärdet blir *väsentligt lägre* än vad som skulle ha blivit fallet om varje ingående brott givits sitt fulla, egna och egentliga straffvärde. En sådan ordning för givande av rabatt motiveras enligt betänkandet (s 55 f)

”dels av att man inte snabbt ska nå taket på straffskalan och därmed sakna utrymme för en nyanserad straffmätning av mycket allvarliga brott, dels av att en ren sammanläggning av straff skulle kunna innebära att straffet för flera lindriga brott (t.ex. ett antal stölder) skulle kunna komma att motsvara straffet för ett betydligt allvarligare brott (t.ex. ett rån)”.

Juridiska fakultetsnämnden

Fakultetsnämnden ger i det följande vissa synpunkter på bland annat det sätt att tänka som kommer till uttryck i citatet. Utredningen föreslår i dessa delar, övergripande och sammanfattningsvis, vissa förändringar som går i den riktningen att ”mängdrabatterna” skall bringas ned, ges mindre betydelse. Fakultetsnämnden är överlag sympatiskt inställd till denna ambition. De enskilda konkreta förslagen behandlas lite längre nedan. Dessförinnan – här – behöver vissa mer övergripande synpunkter lyftas fram.

En första och central synpunkt är att det tänkande som till i dag har, så att säga, legat till grund för hanteringen av här berörda frågor (ett tänkande enligt vilket det anses naturligt att ”mängdrabatter” ges), bygger på den tämligen grundläggande idén att det på den straffrättsliga kartan av världen bara skall anses existera två aktörer av vikt: å *ena* sidan staten, å *andra* sidan den tilltalade (just i här aktuellt sammanhang, mer specifikt, den som fällt för brott). Till bilden hör uppfattningen att domstolen (som representant för statsmakten) bör ha stor frihet att manövrera sig fram till vad som är det strafflängdsmässigt ”lagoma” i relationen mellan de två aktörerna; några andra hänsyn, till några andra aktörer, behöver inte störa, är tanken.

En sådan straffrättslig karta måste i dag emellertid definieras som ofullständig: där finns nämligen också ofta en *tredje* aktör som behöver lyftas fram och ges olika slags relevans. Vid många brottstyper finns i hanteringen en målsägande, och vid inte alla men många av dessa brottstyper rör det sig också om *en målsägande av kött och blod*. Inte i alla men i många relevanta hänseenden bör kartan då betraktas som innehållande tre aktörer: där finns staten, där finns tilltalade och där finns målsägande. Det är enligt fakultetsnämndens mening svårt att avvisa som obefogad sådan argumentation i vilken exempelvis det faktum att där kan finnas flera brottsoffer, vilka var och en utsatts för brott mot person enligt BrB 3, 4 och 6 kap, på nivån för utformning av systemet bör anses peka i riktning mot att ”mängdrabatt” *inte* bör göras särskilt framträdande (eller i vart fall inte så framträdande som i dag). I någon bemärkelse behöver sådana målsägandes anspråk tas om hand bättre vid påföljdsbestämningen (här straffvärdebedömningen) än vad som i dag är fallet.

Enligt Fakultetsnämndens mening behöver liknande diskussioner föras även i relation till det tänkande i termer av ”tak” som nämndes i citatet ovan från utredningen. Idén, i den ideologi som ligger till grund för gällande rätt, är alltså att oavsett hur stort antal brott den tilltalade begått av en betydligt lindrigare brottstyp, så bör det sammanlagda straffvärdet för dessa brott, när de läggs ihop, aldrig kunna överstiga straffvärdet för ett enskilt brott av betydligt allvarligare slag. Varför inte det, frågar sig Fakultetsnämnden, om dessa brott är tillräckligt många? För att använda det exempel som utredningen själv anger (se citatet ovan): Om en tilltalad begått ett mycket stort antal stöldbrott, varför skulle inte summan av straffen för dessa många stöldbrott i princip kunna bli högre än straffet för ett rån?

”Tak” i systemet på det sätt som beskrivs i citatet ovan är mer moraliskt godtagbart givet att man är beredd att anta som utgångspunkt att antalet relevanta aktörer i ekvationen är bara två, den tilltalade och staten, och att målet är att få till vad som i denna exklusiva relation är ett ”rimligt” straffvärde. Om denna idé tänks bort – så att tänkandet avlägsnas från idén om denna relation som den enda av vikt i sammanhanget, och även ett stort antal målsäganden vid de lindrigare brottstyperna också ges plats – så försvagas enligt Fakultetsnämndens mening också rimligheten med ”tak”.

Avslutningsvis, på detta övergripande plan, bör nämnas att flerfaldighetsfrågor även mer *generellt* är ett intressant område inom straffrätten, liksom ett område där det också är svårt att nå ett konsistent förhållningssätt. Här har ju hittills berörts att det blir ”rabatt”

för den tilltalade när den vid samma tidpunkt skall dömas för flera brott samtidigt. Vid *återfall* i brott fungerar flerfaldigheten i stället *försvårande* för den tilltalade. Vad det då handlar om är den situationen att den tilltalade fällts och straffats för brott, och därefter begår brott igen. Skillnaden mellan att flera brott tas upp till behandling samtidigt ("rabatt") och att nytt eller nya brott kommer först efter dom och straff för tidigare brott (återfall) blir alltså potentiellt mycket stor. I sammanhanget bör också nämnas exempelvis regleringen i BrB 4:4 a, rörande *grov fridskränkning* och *grov kvinnofridskränkning*, där det om vissa ytterligare förutsättningar är uppfyllda ses som något försvårande (i bemärkelsen straffvärdehöjande) att den ena parten upprepat begår vissa typer av gärningar mot en närstående eller tidigare närstående. Där – när brotten begås mot samma person – blir då flerfaldighet något *försvårande*, medan om de i stället begåtts mot olika personer det blir "mängdrabatt".

Därmed övergår Fakultetsnämnden till betänkandets konkreta bedömningar och förslag i dessa delar.

Betänkandets bedömningar och förslag

A. De särskilda straffskalor som gäller vid flerfaldig brottslighet höjs

Vad som här berörs är gränserna för och storleken på det utrymme, det kunde kallas *manöverutrymme*, inom vilket räkneoperationerna rörande flerfaldig brottslighet skall äga rum. Enligt *nu gällande reglering* i BrB 26:2 kan straffskalan för det svåraste brottet överskridas med maximalt fyra års fängelse (om det svåraste straffet är fängelse åtta år eller längre). Utredningen föreslår nu vissa ändringar, bland annat i form av en utvidgning på det sättet att det svåraste straffet i stället skall kunna överskridas med sex års fängelse (om det svåraste straffet är tio år), vilket skulle ge resultatet att straffmaximum i dessa fall blir 16 års fängelse.

Fakultetsnämnden **tillstyrker** utredningens förslag: om det skall åstadkommas ett minskat genomslag för mängdrabatt måste ett utökat manöverutrymme tillskapas.

B. En ny modell för straffmätning av flerfaldig brottslighet införs

Förslaget under A avses alltså ge manöverutrymmet, så att säga de yttre ramarna, inom vilka bestämmandet av straffvärde för flerfaldig brottslighet får genomföras. Här, under B, behandlas i stället utredningens förslag i fråga om hur detta manöverutrymme faktiskt skall tas i anspråk. Utredningen för fram ett förslag enligt vilket bland annat (s 15)

- "– varje nytt brott i en brottserie bedöms proportionellt sett lika strängt när den samlade brottslighetens straffvärde ska fastställas,
- straffen skärps, i synnerhet för dem som har begått ett mycket stort antal brott eller flera brott som innefattar en allvarlig kränkning av brottsoffret,
 - hela den tillgängliga straffskalan ska utnyttjas i större utsträckning än i dag så att straffmätningen av flerfaldig brottslighet blir mer differentierad,
 - straffmaximum ska tillämpas när brottens antal och allvar ger skäl till det,
 - möjligheten att döma till fängelse för flera brott som var för sig endast skulle föranlett böter ska utnyttjas i större utsträckning än i dag,
 - en samlad bedömning av straffvärdet alltid ska göras med utgångspunkt i den sammantagna skada, kränkning eller fara som brotten har medfört",

samt för i övrigt också diskussioner kring vissa närliggande teman bedömda av relevans.

Fakultetsnämnden **tillstyrker** utredningens förslag (enligt citatet ovan), med följande korta kommentarer (främst till vad som föreslås av ändringar, men också något till vad som *berörs* av utredningen men *inte menas böra generera ändringar*).

Det är för det första enligt Fakultetsnämnden bra, inte minst för främjande av intresset av en enhetlig och förutsebar rättstillämpning, att det i enlighet med utredningens förslag tydligare anges i lagtext hur vid flerfaldighet den samlade brottslighetens straffvärde skall bedömas.

Enligt Fakultetsnämndens mening (också i detta hänseende lika med utredningens) måste vidare *något* slags ”rabatt”-givande mekanism existera inom systemet i relation till flerfaldighet: en ren *kumulation*, på så sätt att de fulla straffvärdena hos de enskilda brotten bara adderas till varandra, vore olämplig. Något slags version av asperationsprincipen bör därför behållas. Inom ramen för att i den av utredningen föreslagna ordningen asperationsprincipen behålls – vilket alltså är bra – utgör det enligt Fakultetsnämndens mening steg i rätt riktning att samtliga tillkommande brott ges lika procentuellt värde av sitt eget egentliga värde (det procentuella värdet som utredningen föreslår är som huvudregel hälften av det egentliga värdet), detta att jämföra med dagens ordning där alltså varje tillkommande brott ges ett *avtagande* procentuellt värde av sig självt (se tidigare ovan). I fråga om de olika modeller som utredningen presenterar (se s 250 ff) är fakultetsnämnden i princip enig med utredningen om vilken som bör föredras, nämligen den som förs fram som en ”kombination” av ett par av de andra (se s 273 ff).

Just i det sammanhanget vill dock Fakultetsnämnden inskräpa, i anledning av den sista strecksatsen i citatet strax ovan (tillika en viktig del av ”kombinationen”), att idén om att där skall göras en samlad bedömning av straffvärdet, med utgångspunkt i den *sammantagna skada, kränkning eller fara som brotten (tillsammans) har medfört*, och en sådan bedömning skall kunna ha en viktig roll som korrektiv där räkneoperationerna lett till på ett eller annat sätt som olämpliga bedömda resultat, framstår som verklighetsfrämmande: varken regelverket (existerande eller föreslaget) eller något annat utanför det tillhandahåller tillräckligt adekvata verktyg för en sådan bedömning. Fakultetsnämnden ser givetvis värdet av att där ges en möjlighet att med hjälp av ett mer övergripande betraktande vid behov korrigerar vad som har ”räknats fram”, men vill samtidigt understryka att rollen för ett sådant övergripande betraktande måste hållas liten (detta också av förutsebarhetsskäl).

Fakultetsnämnden ser vidare, apropå vad som tidigare ovan uttalats rörande olika slags ”tak”, positivt på att möjligheterna att döma till fängelse för flera brott som var för sig bara skulle ha föranlett böter, skall utnyttjas mer än vad som görs i dag (se s 294 ff). Det ökar möjligheterna till att många små brott straffvärdemässigt kan komma närmare i resultat ett stort dito.

Fakultetsnämnden vill slutligen, i denna del, instämma i utredningens bedömningar rörande vad som kallas systematisk brottslighet och frågor anknytna till brottslighetskonkurrens (inklusive exempelvis frågor som rör *när*, och i så fall *under vilka förutsättningar*, det att flera brott av samma slag har förövats skall innebära att flera brott av normalgraden i stället kan betraktas som ett grovt, eller för den delen att det att det finns flera brott av normalgraden skall medföra att samtliga dessa skall betraktas som grova var för sig (för att de är del av ett större systematiskt helt e d)). Utredningens åsikt, vilken Fakultetsnämnden delar, är att (stor) försiktighet bör iaktas när det gäller att lägga samma flera brott till ett sådant, liksom att den restriktivitet som bland annat givits uttryck

för i HD-praxis från senare decennier, när det handlar om att omvandla flera normala till ett eller flera grova sådana, bör upprätthållas (se sammanfattande slutsats s 242 f).

C. Lagfästade av "straffmättningsstationer"

Utredningen föreslår, i syfte att främja en enhetlig och förutsebar rättstillämpning, att sådana "straffmättningsstationer" som domstolarna i dag redan använder också skall *slås fast i lag*. Vad det alltså handlar om är att domstolen vid straffmätningen, enligt praxis i praxis, har att mäta ut ett fängelsestraff under en månad i antingen 14 eller 21 dagar, ett fängelsestraff mellan en månad och två år i hela månader, mellan två och fem år i ett antal månader som är delbart med tre, mellan fem och sju år i ett antal månader som är delbart med sex och därutöver (d v s med fängelsestraff över sju år) i hela år.

Fakultetsnämnden **avstyrker** utredningens förslag, och menar att de *fördelar* som utredningen lyfter fram – så enhetlighet och förutsebarhet – i sammanhanget bör anses väga lättare än de potentiella *nackdelarna* med en sådan lagändring. Där finns, enligt Fakultetsnämnden, en överhängande risk att förmildrande och försvårande omständigheter, som redan i gällande rätt lever en osynlig och möjligen också relativt "obeaktad" tillvaro försvinner ännu mer från fokus, och detta särskilt när det rör sig om längre fängelsestraff.

Avslutningsvis avseende klustret rörande "mängdrabatt" vill Fakultetsnämnden säga det följande. Utredningen noterar under rubriken "En skärpt syn på flerfaldig brottslighet leder till en allmän repressionsökning" just detta: att *om* förslagen genomförs i dessa delar *så* ökar repressionen. Detta är, i någon bemärkelse, i sig något negativt. De ökning av repressionen som blir en konsekvens av föreliggande förslag bör dock ytterst ses som sprungna ur befogade förändringar i fråga om övergripande ideologi (se ovan under "Allmänt och mer övergripande om förslaget"). Den som önskar begränsa repression(sökning)en bör enligt Fakultetsnämndens mening i stället rikta sökljuset mot ständigt pågående förändringar eller föreslagna förändringar när det handlar exempelvis om olika enskilda brottstyper; där tycks tyvärr, från (parti)politiskt håll, ingen fråga vara för liten för att anses kunna motivera en förändring till det värre (i form av mer kriminalisering eller strängare straff).

Åtalsunderlåtelse m m

Utredningen hade också i uppdrag att se över om reglerna för förundersökningsbegränsning, åtalsunderlåtelse och direktavskrivning är ändamålsenliga och effektiva, samt att, om behov därför ansågs finnas, förslag på lagändringar eller andra åtgärder som utredningen bedömde nödvändiga.

I dessa delar såg utredningen inget behov av förändringar, och lämnade därför inga förslag på lagändringar eller annars förändringar.

Fakultetsnämnden **gör**, i dessa delar, **ingen annan bedömning än utredningen.**

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jessika van der Sluijs. Yttrandet har beretts av professor Claes Lernestedt. Föredragande har varit Sandra Persson. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Jessika van der Sluijs'.

Jessika van der Sluijs

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Sandra Persson'.

Sandra Persson

Stockholms
universitet

BESLUT

2023-05-31

Dnr SU FV-0972-23

Anders Nilsson
Handläggare
Samhällsvetenskapliga fakultetskansliet

Remiss: Skärpta straff för flerfaldig brottslighet (SOU 2023:1)

Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har fått möjlighet att yttra sig över betänkandet Skärpta straff för flerfaldig brottslighet (SOU 2023:1).

Betänkandet har remitterats till Kriminologisk institutionen vilkas synpunkter, se bilaga, utgör Samhällsvetenskapliga fakultetsnämndens svar.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus Yvonne Svanström. Föredragande har varit handläggare Anders Nilsson.

Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden

Kriminologiska institutionen

Kriminologiska institutionens förslag till remissvar ”SOU 2023:1 Skärpta straff för flerfaldig brottslighet”

Sammanfattning av Kriminologiska institutionens bedömning

Uppdraget att höja straffen vid flerfaldig brottslighet löses genom argument som antingen framstår som relativt godtyckliga eller saknar empiriskt stöd. Förslagets kostnader, i vid mening, diskuteras heller inte i förhållande till den omfattande straffskärpning som pågår i Sverige och de stora problem som Kriminalvården ställs inför. Kriminologiska institutionen avvisar förslaget till straffskärpning.

Direktiven

Utredningen ska enligt direktiven föreslå förändringar av strafflagstiftningen som ger uttryck för en skärpt syn på flerfaldig brottslighet. Som skäl anges att det hävdats att den nuvarande regleringen leder till för stora ”mängdrabatter” eller straffreduktioner.

Direktiven ger ett expressivt skäl för straffskärpning. Att skärpa straffen blir ett mål i sig. Samtidigt anas ett instrumentellt skäl: ”Strafflagstiftningen ska ge uttryck för en sträng, tydlig och förutsebar syn på flerfaldig brottslighet och tydligt markera samhällets avståndstagande” (s. 457). Straff som markering kan tolkas som att straffskärpningen också ska vara ett medel för brottsbekämpning. Detta anses särskilt viktigt för att förhindra mäns våld mot kvinnor som är prioriterat av regeringen.

Ett ytterligare instrumentellt skäl för en straffskärpning är att nuvarande ordning riskerar rättsväsendets trovärdighet: ”Om systemet uppfattas så att det efter ett visst antal brott ser ut att sakna betydelse att gärningsmannen även gör sig skyldig till annan brottslighet, kan det ge intryck av att

Kriminologiska institutionen

rättsordningen till sist är likgiltig inför den skada som brottsligheten medför. En sådan ordning riskerar att undergräva systemets trovärdighet och legitimitet” (s. 458). Den brottsförebyggande effekt som möjligen impliceras rör då inte de potentiella gärningspersonerna utan medborgarna i allmänhet. En tolkning av direktiven blir att medborgarnas laglydighet kan försvagas om lagen inte anses stå i överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet.

Utredningens förslag

Utredningens förslag innebär att straffen för flerfaldig brottslighet skärps. Detta ska ske genom en modell som bl.a. innebär att varje nytt brott bedöms proportionellt lika, att straffen skärps i synnerhet vid ett mycket stort antal brott som inneburit en allvarlig kränkning, att hela straffskalan utnyttjas i större utsträckning, att straffmaximum ska tillämpas i större utsträckning och att möjligheten att döma till fängelse för flera bötesbrott ska öka. Förslaget innebär att straffmaximum ökar från sex års fängelse till 16 års fängelse. Betänkandet betonar dock att en samlad bedömning måste göras för att inte lagändringen ska leda till orimliga straff.

Straffskärpningen beräknas leda till att 790 ytterligare fängelseår utdöms per år till ett pris av 700 miljoner samt ytterligare kostnad för ett ökat antal polisutredningar.

Kritik

Det allmänna rättsmedvetandet

Direktiven sätter naturligtvis ramar för en utredning. Samtidigt finns utrymme för ifrågasättande, för alternativa beskrivningar och för betoning av olika principer och förhållanden som ska tas hänsyn till. Enligt direktivens betraktas brott som allvarligare idag, och också betänkandet understryker att acceptansen för brott har minskat. Så kan det vara men påståendet framförs utan hänvisning till empiri. Den fråga som infinner sig är om det i så fall gäller brottslighet i allmänhet eller om det är vissa speciella brott som i dag betraktas som allvarligare. Detta allmänna

påstående har framförts också i andra utredningar under senare år som stöd för straffskärpningar men utan att närmare preciseras eller illustreras. Betänkandet borde ha tagit upp frågan om förändringarna i det allmänna rättsmedvetandet i förhållande till de typiska brott som förslagen till straffskärpningar avser.

Betänkandet understödjer direktiven genom att framhålla riskerna av att straffnivån vid upprepad brottslighet inte höjs. Uttrycket ”immun” mot straff förekommer 14 gånger i betänkandet. Den nuvarande ordningen ”kan ge intrycket av att rättsordningen till sist är likgiltig inför den skada som brottsligheten medför” och ”medföra att betydelsen av tillkommande brott kan uppfattas som alltför begränsad” (sid. 207). Det är inte helt klart vem som kan få detta intryck, och hur ”rabatten” kommer att uppfattas lär vara beroende av hur utredningen presenterat problemet.

Expressiva eller instrumentella skäl för straffskärpning?

Redan i direktiven är det oklart om straffnivån ska höjas av främst expressiva eller instrumentella skäl. Denna oklarhet finns också i betänkandet som fortsätter en ny tradition inom offentliga utredningar och strafflagstiftning. Straffskärpningen ska på olika sätt *markera* eller *signalera* allvaret i brottsligheten. Vem som är mottagare av dessa markeringar och signaler är oklart, liksom om detta har ett egenvärde eller om någon brottsförebyggande effekt förväntas.

Om syftet med den förhöjda straffnivån är att minska brottsligheten är detta ett i princip prövbart antagande. Betänkandet innehåller också ett avsnitt om påföljders verkningar. Någon närmare slutsats är dock enligt betänkandet svår att dra annat än att det inte kan uteslutas att påföljderna har en brottsavhållande effekt. Naturligtvis kan det inte uteslutas, men det tydliga resultatet av en samlad kriminologisk forskning på området är att längre fängelsestraff inte minskar brottsligheten. Om det är inkapaciteringseffekter som avses borde det skrivits ut och i så fall diskuterats i förhållande till kontrollkostnaderna. Utredaren skulle också enligt direktiven beakta forskningen på området. Det är svårt att se att så har skett och ingen samhällsforskare ingår i utredningen.

En godtycklig straffhöjning?

Betänkandet vinnlägger sig om att förklara varför en enkel additiv modell inte kan användas vid flerfaldig brottslighet. Straffen skulle då snabbt kunna passera brottsbalkens straffmaximum. Det kan kanske, som direktiven anger, ses som stötande om tillkommande brott inte bedöms lika hårt. Det gäller dock även för andra brott där en enkel additiv modell skulle leda till orimliga straff. För den insmugglade mängden narkotika kan inte samma straffpåslag ges för de första grammen som för de sista, och för ett ekonomiskt brott i mångmiljonklassen kan inte varje tusenlapp väga lika mycket. Skillnaden i den brottslighet som behandlas i betänkandet är i många fall att mindre allvarliga brott utförs ett i taget med en viss tidsrymd emellan.

Mängdproblemet kan också illustreras med bruk av narkotika och ringa innehav för eget bruk. Dessa brott renderar vanligen böter. Möjligheten att döma till fängelse för flera brott ska dock öka enligt betänkandet. Enligt en skattning från Brå begicks 2015 närmare sju miljoner konsumtionsbrott per år (Brå 2016:10). Lagföringar för narkotikabrott, och då i överväldigande majoritet ringa brott, har sedan omkring 2010 passerat det historiskt dominerande stöldbrottet bland lagföringarna. För unga under 25 år svarar 2021 brott mot narkotikastrafflagen för 39 procent av lagföringarna. Möjligheterna att döma personer till fängelse som i domstol kan bevisas upprepade gånger ha rökt cannabis och särskilt unga personer kan komma att öka dramatiskt.

Betänkandet illustrerar behovet av att inte ge ”rabatt” med brott som upprepade fall av misshandel eller sexuella övergrepp i nära relation. Frågan är dock om detta är de typiska fall som kommer att påverkas av lagändringen. Av alla tingsrättsdomar 2021 uppges nästan 40 procent innehålla mer än ett brott och att mål med flerfaldig brottslighet kan omfatta alla typer av brott. Totalt utgör lagföringar där misshandel eller sexualbrott är huvudbrott bara sex procent av alla lagföringar. Utredningen borde ha visat vilka typbrott som kommer att leda till straffskärpningar och vilka gärningspersoner det är som nu ”slipper undan”.

Betänkandet saknar en mer systematisk beskrivning av hur typfallen som kommer att träffas av straffhöjningen kommer att se ut. En gissning är att det rör sig om personer med missbruksproblem från samhällets lägsta skikt som begått vålds-, egendoms- och trafikbrott. Just missbruket pekar också på det något tveksamma i att kräva straffskärpningar för varje enskilt brott, där brotten ingår i en situation av social marginalisering. I proposition 1975/76:42 argumenterade den dåvarande justitieministern för att de som ständigt återfaller utgör en grupp socialt och ekonomiskt handikappade där straffets avskräckande effekt inte kan tänkas spela någon roll och föreslog därför sänkt straff för återfall.

Lagrådet har i sitt yttrande över förslag till skärpta straff för brott i kriminella nätverk (2022-09-06) uppmärksammat de gång efter annan höjda straffskalorna och den allmänna repressionsnivån som succesivt växer fram och som inte alltid låter sig förenas med grundtankarna om proportionalitet och ekvivalens. Det är en kritik som också kan riktas mot betänkandet om skärpta straff vid flerfaldig brottslighet. De argument som förs i termer av proportionalitet och ekvivalens är säkert rimliga och välavvägda. Samtidigt undviker betänkandet de större frågorna som lagrådet lyft fram, och resonemangen för att höja straffnivån kan framstå som relativt godtyckliga. Igen bör det framhållas att utredningen borde ha klargjort hur förslagen kommer att slå.

Andra resonemang hade gett ett annat utfall. Två tidigare utredningar har avvisat förslag om en straffhöjning vid flerfaldig brottslighet. SOU 2008:85, med samme utredare som till det förslag som nu läggs fram, framhåller att en skärpt lagstiftning riskerar att bli för detaljerad och minska systemets flexibilitet. Utredningen pekar också på att problemet med mängdbrottsligheten skulle kunna minska med snabbare lagföring. En lag med den innebörden trädde efter försöksverksamhet i kraft den 1 januari i år. Den andra utredningen, SOU 2012:34, anser enligt det aktuella betänkandet ”att en sådan förändring skulle kunna leda till väl höga straffnivåer för vissa brott och till resultat som är svårförenliga med humanitetsprincipen och principerna om proportionalitet och ekvivalens”.

Varför en ekvivalens- och proportionalitetsbedömning nu blivit annorlunda eller varför problemen med flexibilitet nu blivit mindre är inte tydligt. Betänkandets genomgång av påföljdssystemets grunder, straffens effekter, proportionalitet och ekvivalens och ordningen i andra europeiska länder framstår nu som en onödig överbyggnad. Utredningen tycks ha varit inriktad på att leverera den ideologiska produkt politiker beställt: ”Höj straffen!”.

Lagförslagets kostnader

SOU 2012:34 avfärdade alltså förslaget till straffskärpning för flerfaldig brottslighet bl.a. med hänvisning till att det riskerade leda till för höga straffvärden. En konsekvens av högre straffvärde är högre fängelsebeläggning. Någon liknande invändning finns inte i SOU 2023:1 utan förslaget anges bara förväntas leda till 790 ytterligare utdömda fängelseår.

Förslaget till en kraftig utökning av antalet i fängelse kommer när Kriminalvården beräknat att ytterligare 4 200 fasta platser på fängelser och häkten kommer att behövas inom den närmast tioårsperioden. Fackförbundet har redan slagit larm om en ohållbar situation med bl.a. en ökad risk för våld mot personal och mellan intagna (Dagens Nyheter, Debatt 2022-12-31). Kriminalvården anser sig inte kunna rekrytera personal.

I detta läge och efter en period av extrem höjning av straffen borde betänkandet kanske ha lagt större vikt vid lagförslagets kostnader i vidaste mening. Utredningens slutsatser hade mer kunna präglas av de principer som faktiskt nämns i betänkandet om humanitet, måttlighet, försiktighet och framåtblickande proportionalitet (sid. 40 f.).

Slutsats

Kriminologiska institutionen avvisar förslaget till skärpta straff för

Stockholms
universitet

flerfaldig brottslighet som framförs i betänkandet *Skärpta straff för flerfaldig brottslighet*.

Remissvaret har beretts av Henrik Tham.

Kriminologiska institutionens styrelse har fattat beslut per capsulam den 11 april.

Felipe Estrada, prefekt